

TÜRK KÜLTÜRÜNDE ATEŞ: SÖZ, DAVRANIŞ VE İNANÇLAR EKSENİNDE KISA BİR DEĞERLENDİRME

Şeyda BÜYÜKCAN SAYILIR

Dr. Öğr. Üyesi, ESOGÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü. sbuyukcan@ogu.edu.tr ORCID:0000-0001-8407-9403

Sayılır Büyükcan, Şeyda, "Türk Kültüründe Ateş: Söz, Davranış ve İnançlar Ekseninde Kısa Bir Değerlendirme". ulakbilge, 51 (2020 Ağustos): s. 934-942. doi: 10.7816/ulakbilge-08-51-06

ÖZ

Eski Türklerin inançları, gündelik yaşamlarını da şekillendirmiştir. Evren ve kainata bakış açıları onların dünya modelini, teşkilatlanmalarını, aile yapılarını, ruhsal durumlarını, tutum ve davranışlarını da etkilemiş ve bu etki neticesinde de kendilerine has kültür oluşmuştur. Türkler evreni üç aşamada görmüşlerdir. Buna göre, gökyüzü-yeryüzü ve yeraltında bulunan bütün canlı-cansız varlıkların da kendilerine ait ruhlarının olduğuna inanmış ve onlara saygı duymuşlardır Bu inanç neticesinde de kozmolojik, kozmogonik ve eskatolojik mitler ortaya çıkmıştır. Türklerin gündelik yaşamlarını da etkileyen bu inanç çerçevesinde incelenen ateş iyesi, yeryüzü ruhlarından olup aynı zamanda kozmik bağlantısı da bulunmaktadır. Eski Türklerden günümüze gelen ateş kültürünün beraberinde onun etkisiyle değişen, dönüşen tutum, davranış, söz ve geleneklerin değerlendirilmesi ve Türklerde kutsal kabul edilen ateşin bunlara etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Ateş kültü, kozmoloji, kozmogoni, yer-sub (yeryüzü), kutupyıldızı

Makale Bilgisi:

Geliş: 13 Mayıs 2020

Düzeltilme: 17 Haziran 2020

Kabul: 24 Haziran 2020

Giriş

Türk Mitolojisine göre, Türklerin dünyaya ve evrene bakış açısı ve etrafında gelişen düşünce; önce tıpkı Çinliler de olduğu gibi birbirine karşıt görünen iki ögenin uyum içerisinde olma durumunu ifade eden evrensel dikotomi (ikili düzen anlayışı) üzerinde, daha sonra da göksel (uçmağ)-yer-sub ve erlik dünyası (tamu) olarak üçlü evren anlayışı ekseninde kendini geliştirmiştir (Esin, 2001:19). Türkler, Dünya'yı oluşturan bu katmanların da birer ruhu olduğuna inanmış ve bu inanç doğrultusunda bir takım davranışlar geliştirmişlerdir. Bu kutsal ruhlar da Göktengri ve yardımcı göksel ruhları, yer-sub ruhları ve yeraltı dünyası ruhları şeklinde olup yeraltı dünyası ruhları haricinde diğerlerinin her birinin koruyucu ve yardımcı olduklarına inanılır. Genel olarak özellikle yer-subda doğaya saygı çerçevesinde bir inanç kültürü oluşmuştur. Buna göre, yer ve su, ruhlarını da içeren doğal varlıkların tamamından oluşmaktadır. Bu anlamda kutsal bir güç ve yaşam enerjisi verir; aynı zamanda da maddi varlıklardan tamamıyla soyutlanmış da değildir. İnsanlar bu enerji ile ve bu enerjiyi taşıyan soyut varlıklarla doğrudan irtibat ve iletişim kurabilirler. Bu enerji de, insanın sağlığı, düşüncesi ve yaşamı bir başa, doğanın beş gücüne (ağaç ana, ateş ana, yer ana, metal veya rüzgar ana, su ana) endekslenmiş durumdadır. Dolayısıyla bu güçlerden her biri vücudun bir veya birkaç organı ile bağlantılıdır. Bayat'a göre, ağaç ana, karaciğeri ve öd kesesini, ateş ana kalbi ve bağırsakları, yer ana mide ve dalağı, metal (rüzgar) ana akciğeri ve su ana da böbrekleri yönlendirmekteydi. Ateşle iletişime geçen kaminin tedavi ve enerji yöntemi de modern tıp yalnız hasta organı sağaltırken; otacı ve şifacı kam, ruha yönelik tedaviye başvurmakta ve böylece bütün vücudu sağaltmaktadır. Ateş, bu bağlamda bahse konu, kutsal güç, enerji ve yaşam-ölüm arasında son derece önemli bir iye olup gökten gelen güç, sıcaklık ve ateş karakterlidir. Yerden gelen güç ise soğukluk ve buza eşleştirilir. (Bayat, 2006:244,245) Bu inançlar doğrultusunda, Türklerin sosyo-kültürel inancı, davranış ve adetleri şekillenir.

Türk kültüründe ateşlerin tek bir ruhu ve anası olmayıp; her evin, ocağın kendine göre, bir koruyucu ruhu ve "od/ot enesi" yani ateş anası olduğuna dair inanış yaygındı (Ögel, 2002; 515). Diğer koruyucu ve yardımcı ruhlarda olduğu gibi ateşle iletişim aracı olarak da genellikle kam, baksı, ozan, oyun veya udaganı kullanırlar. Kazak ve Kırgızlar "kam" yerine "bahsi", eski Kartuklar "sagun" kelimesini kullanır. Altaylılar ve Tuvalılar bugüne kadar kam kelimesini yaşatmışlardır. Saha Türkleri erkek kama "oyun", kadın kama "udagan" derler. Moğolcada erkek kam "bö" yahut "böge", kadın kam da Sahalar gibi Udagan adını alır. Çuvaşlar da ise bu kelime "yum"dur. Müslüman Türkler kam kelimesini unutmuşlardır. Şaman kelimesini ise Türkler bilmez. 18. yüzyılın sonlarına doğru kabul edilmiş olan "şaman" terimi Türkçe'ye yabancıdır. Orhun Kitabelerinde de bu kelimelere rastlanılmamıştır (Gömeç, 1998:40).

Türklerin ateşi bulması ve onunla ilk tanışması ile ilgili Türk mitolojisinde çeşitli anlatılar bulunmaktadır. Altaylı Türklerin atalar kültürüne göre, kökü Göktengri'den süluk olan Ülgen'e kadar uzanan bir anlatıları vardı. Buna göre, "Ülgen, biri ak biri kara taşla gelerek ateşi nasıl yakacaklarını Ülgen'e öğretmişti. Bir taşın üzerine koyduğu ezilmiş kuru otlara öteki taşla vurarak yanasını sağlamıştır. Yakut Türklerinin efsanesine göre ise, ateş, göklerin üçüncü katında oturan Ulu-Toyon tarafından, ateş kargası yoluyla insanlara" gönderilmiştir (Çoruhlu, 2017:57).

Kara Orman Tatarlarındaki bir diğer anlatıda ise; "Tanrı Kuday, insanı yarattıktan sonra 'insan çıplak olacaktır fakat soğukta nasıl yaşar onun için ateş bulmalı' dedi. Bu işle Tanrı Ülgen'in üç kızını görevlendirdi fakat kızlar ateşi bulamadılar. Uzun sakallı Kuday onların yanına gelirken kendi sakalına basarak yuvarlandı. Ülgen'in üç kızı bunu görerken eğlendiler. Tanrı Kuday, 'Ülgen'in üç kızı taşın keskinliğini ve demirin sertliğini bulamadıkları halde benimle eğleniyorlar' diye söylenmeye başladı. Bunu duyan kızlar, taşın keskinliği ve demirin sertliğinden istifade ederek ateş yaktılar"(Bekki, 2007:249).

Göktürklere göre ise mitoloji ve türeyiş efsanelerine bakıldığında ateşi bulanlar "yarı-ilah" da olsa durum bir nebze daha realize edilmiş ve ateşin keşfi, insanoğluna mâl edilmiştir. Altay Kamlık kültüründe ise, "60 türlü ırmağın aktığı, mübarek kayın ağacının kök saldı, 9 sıra dağın olduğu zaman, ateş ortaya çıktı" şeklindedir. Banzarov ateş ilahisini derlemiş ve ilahinin bir bölümünde "Gök yerden ayrıldığı zaman, Ötügen anamızın eteklerinden doğmuşsun; baban sert çelik, anan çakmak taşı, atan karaağaç" şeklinde tarif etmiştir (Ögel, 2002:499).

Türk sanatı ve arkeolojisine bakıldığında, ateş kültürünün başlangıcını İç Asya'nın MÖ 3000 yıllarına kadar giden Ön Türk kültürlerine indirebilmek mümkündür. Bu kültürlerde görülen, Hun çağı ve daha yakın dönem için de Göktürklerin ilk dönemlerinde görülen ölülerin yakılarak küllerinin kurganlara konulması veya doğrudan kurganların kendisinin yakılması tamamıyla ateş kültürüyle bağlantılıdır. Ateş, hem var edici hem de yok edici olduğundan tüm uygarlıklarda

görüldüğü gibi Türklerde de ölüm ve yaşam ile ilgilidir (Çoruhlu, 2019:104). Türk kültürlü halkların inançlarında son derece saygı duyulan, kutsal görülen, yer yer korkulan, ritüellerde ilk onunla başlanılan ateşin bir ruhu olduğuna dair inanç vardı. Ateş, kötü ruhlardan korur; hastalıktan arındırır, iyileştirir, temizler yada bunlardan korurdu. Altay Türklerinin ve Moğolların dualarındaki tasvirlerde ateş ruhunun otuz ayaklı dişi bir ruh olduğuna dair inanç, kadınların ateşle bağlantısı ve ilk şamanın kadın olması ile de ilişkilidir. Bir Şaman duasında da, konuyla ilgili olarak, "*Otuz dişli ateş anam, kırk dişli kayın anam, gündüzleri bizim için çalışıp çabalıyorsun karanlık gecelerde bizi kötü ruhlardan koruyorsun, gelenlerin başındasın, gidenlerin arkasındasın*" şeklinde tarif etmektedir (İnan, 2006:68). Avcılık döneminin tam oturmadığı, toplayıcılığın ekonomik düzeyi şartlandığı zamanlarda, ocağı, ateşi koruyanın kadın olduğu ve bu kadınların kozmik bilgi kaynağını da ellerinde tuttuklarına dair bir inanç vardı. Eski Türklerde ilk şamanın ateşi koruyan kadın olduğu ve kadın şamanlık kurumunun ateşin etrafında yaptığı ritüellerden ortaya çıktığı bilinmektedir. Ateşin sahibinin kadın olduğu inancı aynı zamanda, özellikle Sibiry'a da bulunan ve paleolitik döneme ait olduğu öne sürülen ayrı ayrı doğa güçlerinin ruhu olan kadın figürlerinin bulunması tarihin o dönemindeki kadınların doğaüstü güçlere sahip olduğunu da göstermesi demektir. Bu noktada bazı Sibiry'a kavimlerinde, Ngeanasanlarda olduğu gibi, yurttan ocağı asla erkek yakmaz; yalnız kadın yakardı. Tören ve dini ritüeller de ateşle başlardı. Ocağın ilk yapılması da bu kapsamda önemliydi. Merasimle yapılır, kurban kesilir ve kesilen kurbanın kanı ocağın içine sürülürdü ardından da yanan ateşe saç olarak serpilirdi (Ögel, 2002:510).

Kadınlar, ilk kâhin olduklarından, ateşin koruyucusu ve ona kurban sunmakla yükümlü kişilerdi. Utkan (udagan, utagan, ubakan, utügun, iduan, dauna), yani ateşi koruyan kadın şaman, Yer Ana kompleksine girmekle en eski çağların hatıralarını yaşatmaktadır. Çünkü, "*ilk ata, alevli ateşi çakmağıyla çakmış; ana ise ocağı gömmüştü*". Udagan veya Odhan terimi, Türklerden Moğol-Buryat halklarına geçmiş, hem ateş tanrısı hem de kadın şaman anlamlarına gelmektedir. Yakut Türkleri ateşi, ak saçlı bir kadın olarak görürken, kuzeydeki Buryat Moğollarında ateş ruhu, "*kırmızılar giymiş yaşlı bir kadın*" olarak görülmekteydi. Moğollar da ateşe "gal", ateş tanrısına da "galhan veya galayhan" demektedirler. Bunun yanısıra Türkçe bir kelime olan Odhan da kullanılmaktadır. Altayların, ateş hamisini ateş-ana diye adlandırmaları da ateşin kadınla ilişkisine bir başka örnektir. Eski karakterdeki Kuzey masallarında od-ene (ateş-ana), "*çiğleri pişir ve donları erit*" denilir ve dişleri dışarıya sarkmış korkunç bir tanrıça olarak betimlenirdi (Ögel, 2002:498-499). Bu olumsuz ve korkutucu özelliklere sahip betimlemelerin yanısıra ot-ene'nin insanlara dirlik düzenlik verdiği; diğer ilahelere göre daha çok sevildiği ve kız olarak tasvir edildiğine dair de çalışmalar bulunmaktadır. "Kırk Başlı Kız At" yada "Otuz Başlı Od Ata" tabirleriyle de anlatıldığına rastlanmaktadır (İnan, 1926:27, 30). Aile ve ocak koruyucusu kadının devamında kutsal vatan sembolü olan Ötügen/Otukan kelimesinin Utkan/Odgan kelimesi benzerliğinden geniş manada da ateşin, vatanla/yurtla kadının da onun koruyucusu olmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Başlangıçta "Kadın-Ana olarak tasavvur edilen Ötügen'in zaman içinde Atakan olarak işlevselleştiğini ve erilleştiğini de belirtmek yerinde olacaktır (Bayat, 2015: 33, 34, 54, 55). Bu noktada, "ateş, babanın, ocak, ananın" anlayışına uygun olarak, "*üç ateşi tutuşturup veren, üç ocağın (saç ayaklarını) bağlayıp (kadap) veren*" de Tanrı Ülgen'in yani erkek atanın olması da önemli bir detaydır.

Erken dönemlerde en eski Çin astrolojisi, yıldızları yedili takımlardan oluşan dört büyük gruba ayırmakta ve bu dört grubu, baharda doğuda görünmeye başladığı zamana uygun olarak dört yönün simgesi saymaktaydı. Sonuçta, Türklerin de kabul ettiği kendi inanışlarına dayanan bu kozmik yasalara göre unsurlar, yönler, dört büyük yıldız takımı ve onlara atfedilen renkler, bunlara ek olarak gezegenler, mevsimler ve günün evreleri, birbiriyle ilgili olarak kabul ediliyordu (Esin, 2001: 24). Chavannes'e göre ProtoTürkler, göğe, toprağa, güneşe, aya, suya ve ateşe saçları saçarlardı, kurban verirlerdi (Çeşmeli, 2015: 60). Türklerde, "dört bucak" anlayışıyla paralel olarak 4 unsurun olduğu ve bunların da kozmoloji ve yönlerle bağlantılı olduğu bilinmektedir. Buna göre, kuzey-su, güney-ateş, doğu-ağaç ve batıda demir yani madenle bağlantılıdır. Bu unsurlar yönlerle ilişkilendirildiği gibi yönlerin simgesi sayılan bazı göksel cisimlerle de eş tutuluyordu. Uygur metinlerinde de 5 unsurdan bahsedilmekte ve bunların da evren ejder-batı, yılan ejder-kuzey, kuş ejder-güney ve merkezde de toprak-ocak-vatan bağlantısı olup kağanın otağı bu şekilde konumlandırılmaktaydı. Merkezde bulunan ejderin göğün ortasındaki Draco takımıyıldızıyla bağlantısı ve onun da Kutupyıldızının hemen yanında olması kozmik açıdan ateşin yönlerle ve göksel bağlantısını göstermesi açısından önemlidir. Buna göre ateşin yönü, güney (kûn ortusu), saati öğle, mevsimi yaz, rengi kırmızı, göksel cisimleri Kırmızı saksak deneni yıldız takımı, Ooı yultuz deneni Merih (Mars) ile yazın gökyüzünde tepede görünen Kök-luu yıldızının kalbi Sin yıldızı (kalbu'l-akrab: antares) idi.(Esin, 2001:24,25) Türklerde yöneticilerin göksel bağlantılarına, hükümdarlık yaptıkları sahalardaki çıkardıkları sikke, para ve seramiklerin

üzerinde bulunan sembollerde de rastlanılmaktadır. 12-13. yüzyıllara tarihlendirilen Türk Artukoğullarına ait paranın üzerinde, Türklerle özdeşleştirilen gezegen olan Kızagan Tengri yani Mars Ares'in bir elinde kılıç bir elinde kesik düşmanın başı ve Türk tipi bağdaş kurmuş şekilde oturan Türk savaşçısında bu sembol ve simgeleriyle atalarına kozmik gönderme görülmektedir. Yine bir Selçuklu seramiğinde de Mars ve Venüs İkonografilerine rastlanılmaktadır (Esin, 2003, Çoruhlu, 2007).

Türklerde, otağın göğe açılan yukarı Tengri kapısında göğe doğru açılan + işaretinin de Tengri'yi ifade etmesi ve ateşin, ocağın bu çadırın tam ortasında bulunması, kozmolojik bağlantısını göstermektedir. Yakut Türklerine göre, "*Tanrı insanları gökyüzündeki kötülüklerden korumak için bir çadır gerip, direkle tutturmuş. Yıldızlar, bu çadırın deliklerinden giren, ışıklar imişler*", Yine konuyla ilgili bir başka anlatıda, "... Çukçı'lara göre, bu dünyadan göğe, bir delik varmış. Bu delik Kutup Yıldızı imiş. Şamanlar ile büyük yiğitler, kartala binerek, bu delikten göğe geçerlermiş." (Ögel, 2002:184,185). Bu inanışın günlük yaşamdaki somut yansıması, çadırların tam orta tepeliğinde ve ateşin üzerindeki Gök çadırı-baca deliği-Kutup Yıldızı ve dolayısıyla Tengri işareti bağlantılı artı şeklindeki "havalandırma/baca deliği"dir.

Kuzeylerdeki eski Türk geleneklerindeki ateş ise kendi kendine doğmuş ve yanmıştır. Ne yıldırımlara ne kıvılcımlara ve ne de odunun, herhangi bir yardıma ihtiyacı olmadığı anlayışı mevcuttur. O başlangıçtan beri kendi kendine bir varlıktır. Ateşin güneş ve aydan geldiğine, yani gökten geldiğine inanılmış ve ona kutsiyet atfedilmiştir. Ateşin güneşin ve ayın bulunduğu katlardan geldiğine inanılmış; bazı şaman dualarında "*ay ve güneşten ayrılmışsın*", "*Ülker yıldız arkadaşın, Tanrıdan fermanlısın*", "*göklerde yüzen ak bulutları ısıtmıyorsun*" geçmektedir. (Ögel,2002:523) Ateşin nerelerden geldiği ve nerelerde gezindiği bu cümlelerden anlaşılmaktadır. Kuzey yönü ile ilişkilendirilen "Altun Dağ" gök kapısı sayılmakta ve gökyüzünde Tanrı'nın kapısı sayılan "Temur Kazık" yani Kutup Yıldızına bağlanmaktaydı. Burada Kutup Yıldızı için söylenen "Temur/Demir Kazık" anlayışının oluşma süreciyle ilgili olarak, eskiden atlı Türklerin her birinin evinin/çadırının önünde, hayvanların bağlanması için bir kazık bulunduğunu ifade etmekte fayda vardır. Ögel'den naklen, Katanof'un gördüğü bir geleneğe göre, "*Tanrıların da bir atı vardı. Bunun için de, Tanrı'nın evinin önünde, atını bağlaması için bir de kazık vardı. Yakut Türklerinin etkisindeki Buryatlarda, demircilerin baştanrısı Boşintoy'un 9 oğlunun olduğu ve bu demircilerin Kutup Yıldızından bir at kazığı*" yapmışlardır (Ögel, 2002: 184).

Ocak, dolayısıyla ateş, aynı zamanda ağaçla birlikte Devlet, hakimiyet ve hükümdarlığı da ifade etmektedir. Türklerde merkezi sembolize etmekteydi. Mitolojilerin kozmik olarak kahraman arketiplerinin bağlantı noktası Orion Takımyıldızı olmuş ve göklerin koruyucusu ve başı olarak görülmüştür. Türklerde de ocak-ateş-merkez bağlantısıyla Kutup Yıldızı dolayısıyla Çoban Yıldızına tekabül etmektedir. Dolayısıyla Türklerin atası Oğuz Kağan'ın makamı da Kutup Yıldızıydı. Evrenin ve dünyanın yaratılışı tamamen kozmik olarak anlatılır ve göksel ve yersel oğulları olur. Yaratılış, yukarıdan aşağıya ve merkezden periferiye şeklinde yayılmaktadır. (Bayat, 2007:45, Bilgili, 2017: 11) Oğuz Kağan, kozmik bağlantılı bir kahramandır fakat yersel bağlantısı da merkez devlet kurma ve dolayısıyla ocak ve ateş kültürüdür; bu bakımdan gök-kağan ve kut alma-devlet kurma ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmelidir. Nitekim Oğuz destanında da, "ağzı ateşe benzetilmiş" (Çakan, 2009:80). "Ay Kağan'ın yüzü gök"e benzetilmiş ve diğer insanüstü kavramlarla betimlemesi yapılmıştır.

Şamanın manevi olarak gerçekleştirdiği göksel yolculuğunun başlangıç noktası yine yakılan ateşi. Hayat ağacından göğe doğru kurbanının ruhunu sunmak için çıktığı 9 basamak da kozmik, dinsel, mitsel ve tinsel unsurlar içermekteydi (Bayat, 2007:312). Ateş burada bu yolculuğa başlamadan evvel ilk yakılan ve yapılan eylemdi. Ritüellerde başlangıç noktası ve kutsal olandı. Asla sönmez, suyla söndürülmez, dal parçasıyla karıştırılmaz, tükürülmezdi. Ateşe karşı ayak uzatılmazdı. Çünkü ateş, "*çam ormanlarında duruyor, bakire ormanları yutuyor; geceleyin de kuru ağaçlara geçiyordu. İnsanın dilinden anlıyordu.*" Bundan dolayı ona kötü davranmak veya kötü söz söylemek doğru olmazdı. Kızınca yangın çıkarıyor, cezalandırıyordu. İnanişe göre, ateşe tükürenlerin yüzünde, boyun ve başlarında yara çıkıyordu. Bu yaraya "ateş lekesi" deniliyordu. Ateşe saygısızlık gösterenlerde deri hastalıkları oluşuyordu. Ancak "kartaldan türemiş olan şaman" bu hastalığı tedavi edebiliyordu. Yine ocağın kendi kendine ve sebepsiz olarak sönmesi, kötü bir şeyin olabileceğinin göstergesiydi (Ögel, 2002:523). İnanişe göre yavaş ateş dayanıklı, ağır ateşte pişen yemekler de lezzetli olurdu. Plano Carpini, konuyla ilgili olarak, "ateşin karşısında bir bıçak ile eti doğrama veya bıçağı gösterme, günah sayılırdı. Hele bıçakla ateşi karıştırma, büyük bir suç sayılırdı. Bıçak veya demirle ocak karıştırılınca, ateşin yaralanabileceği düşünülürdü. Ateşe tuz veya kötü kokular da atılmazdı. Onlara göre bunlarla, ateşin gücü zayıflardı." (Carpini, 1930, Ögel, 2002:519,520). İslamiyet'ten sonra da ateşin suyla söndürülmesi hoş karşılanmaz eğer bir zaruret

hasıl olursa da üflenerek veya hafif tükürür gibi yapılarak "tu tu tu bismillah" demek suretiyle söndürülürdü; burada dikkati çeken husus, "tu tu tu" diyerek ateşten adeta destur-izin alınması, üç kere yapılması ve hala ateşin de bir sahibi olduğu inancının devam ediyor olmasıdır (Kalafat, 2020:27).

Ateş kültüründe genelde üç ateş, üç ocak kavramlarına da rastlanılmaktadır. Çok eski bir Türk geleneği olduğunu belirtmekte fayda vardır. Ögel'in de belirttiği üzere, bu konuyla ilgili kaynaklar Potanin ve Drenkova tarafından derlenmiştir. Buna göre, yeni evlenenler için, tam yuvarlak, top şeklinde, topraktan yapılmış, içleri oyulmuş üç kap alınıp, bunlar fırının altına yerleştiriliyordu. Bu üç yuvarlak kaba, "ocak" adı verilmekteydi. Her kabın içine, kırmızı ve beyaz kurdelalarla süslenmiş bir söğüt dalı ile tereyağı koyuluyordu. Bu üç kap veya üç ocak, yalnızca evlenme ve kurban törenlerinde kullanılmakta ve diğer zamanlarda sobanın arkasında durmaktaydı. Teleüt Türklerin geleneklerinde "üç ateşini yakıp veren, üç ocağını, dikip veren, atam Ülgen" şeklinde dualarının olduğunu kayıtlar belirtmektedir (Anohin, 1913, Ögel, 2002: 513).

Türk aile yapısında evliliğin ateşle başladığı, eve gelen "yeni kişi/gelin" in önce ateşe kurban sunması gerekliliği ve ateşe, gelinin, bir saygı seramonisinde bulunması gerekir. Gelinin yeni geldiği evinde ateşe yiyecek sunması ve kutsaması olan "kelindi otko kiydirer" adlı gelenek, gelinin yeni geldiği evinde yapacağı ilk işlemdir. Evlendikten sonra yeni evlerinde ateş yakmayan çiftlerin tanrı katında evli sayılmayacağına inanılır. (Dilek, 2007:43) Altay Türklerinde, koca evine gelen yeni gelinin saç örgüleri çözülürken, ocağın yanında oturtulurdu. Bu arada da ocağın üzerine biraz at yağı konulurdu. Yağı, gelinin akrabaları koyardı. Eğer yağ birdenbire parlayıp, alevler yükselirse, bu uğurlu sayılır ve gelin ocağa, üç kez selam verirdi. "Bana mutluluk, zenginlik ver! Hayvanlar ver! Donanmış bir ahır, bir oda dolusu çocuk ver!" şeklinde dua eder, (Ögel, 2002:512) ve "ocağa kabul töreni" gerçekleşir ve kurban sunulmasıyla son bulurdu. Şorlarda da yurt içinde ateş yakma merasimi büyük bir önem taşımakta ve bu esnada kıvılcıma dayanılarak genç evlilerin saadet falına bakılmaktaydı (Radloff, 1994:117).

Evin küçük erkeği evlendiğinde, yanan ateşten bir dal alır ve yeni evini/otağını/çadırını bu şekilde kurardı. Baba ocağındaki ateş asla sönmezdi. Aslında bu gök-kut-kağan ilişkisinin minimalize edilmiş hali baba-oğul-ocak-ateş ilişkisiydi. Aile ocağından il'in ocağına kadar giden süreçte hep ateş başroldeydi. Baba-ata ocağı olan oğuşlardaki doğduğundan itibaren başlayan "askeri eğitim", İslamiyetle birlikte "Peygamber Ocağı"na evrilecekti. Türklerde, her oğul, baba ocağının közü olamazdı; ancak "devletli" olması gerekti. Ocak, il'in yere vurulmuş bir mührü gibiydi. Sahipsiz ocak, ancak sönerdi. Bu bağlamda "ocağın sönsün" bedduası, devletsiz kalmak, yurtsuz, ocaksız kalmakla eşdeğerdir. Güvahi'nin, "Odsuz ev, kutsuz er" sözü de ateşin olmadığı yerde kut'un dolayısıyla da yurdun, vatanın olmayacağı; güçten düşüleceği anlamında söylenen etkisi son derece güçlü bir cümledir (Ögel, 2002:508).

Doğumlarda ve evliliklerde kullanılan ateş ölüm ve cenaze törenlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Belirli bir zamana kadar ölü bedenleri gömmek yerine yakmayı tercih eden Göktürkler, Karasarlılar ve Hotan gibi halkların İran'da ortaya çıkan ve ateşi kutsal sayan bir inanış olan Zerdüştükten ve yine ateşin kutsal kabul edildiği Budizm kültür çevrelerinden etkilendikleri görülmektedir. Ateşin ölüleri, temizleyip Tanrı'ya götüreceğine ve kötü ruhlardan arındıracağına dair inanç sebebiyle, Göktürkler ölü bedenleri yakarak, onları temizleyip arındırır ve kötü ruhları defederler. Çin kaynaklarında da, Göktürklerde biri öldüğünde, ölü beden önce bir süre [yoğ] çadırında bekletilir. Ölenin çocukları ve akrabalarından kadın erkek herkes, ölüye koyun ve at kurban ederler. Daha sonra akrabalar, çadırın etrafında at üstünde yedi kez dönüp, çadırın kapısına gelerek bıçakla yüzlerini kesip (veya çizip) ağlarlar, bunu da yedi kez tekrar ederler. Uğurlu bir gün seçip ölüyü eskiden bindiği ata bindirip gündelik kullandığı eşyalarla beraber yakarlar, küllerini toplayıp uygun bir zamanda gömerler. Küllerin gömüleceği gün akrabalar kurban kesip ata binerler, yüzlerini keserler, ölüm günü yapılan törenin aynısını tekrar ederler. Ölen kişi eğer sağlığında bir düşman öldürmüştü mezarının başına balbal dikilir. Balballar bazen yüzler binlerle sayılır. Baharda ve yaz aylarında ölenlerde, çiçeklerin sararması; güzün ve kışın ölenlerde ise çiçeklerin yeşermesi beklenir; sonra da toprak kazılarak küllerini gömülürdü (Kapusuzoğlu, 2015: 510, 519). Ölümle ilgili bir başka anlatıda, ateşe yemek attıktan sonra ateş ruhunun yemekleri ölüye ulaştıracağına inanılır. Ölü aşına iştirak edenler, ölünün mezarını üç defa dolaşırlar. Ardından üç defa "sen gerçek dünyaya git, biz de Tanrı'ya dönüyoruz" derler (İnan, 2006: 186).

Ateşin, adeta iptidai bir "yalan makinesi" gibi kullanıldığına dair de, tarihi ve mitolojik kaynaklarda örnekleri çoktur. Altaylarda 17 nci yüzyılda, Kalpas adlı bir şamanı, Buda dinini yaymaya çalışan Oyrot beyi, ateşe attırması ve şamanın

yanmaması efsanesi şamanın ateşle denenmesi ve ateşin yakmadığına duyulan saygı da ateşle ilgili bir başka boyutu göstermesi açısından önemlidir. Efsanede, Kalpas, havaya uçmak ister fakat yanındaki diğer şaman uçamayınca ateş sönünceye kadar içinde beklemek zorunda kalır. Böylece kendisiyle birlikte diğer şamanı da kurtarmış olur. Oyrot beyi ateşte yanmayan Kalpas'ın "Güneşte yanmayan boz taş, ayda yanmayan altın taş" dedikten sonra şamanlığını ve bilge ve büyük bir şaman olduğunu onaylamıştır (Bayat, 2005:163,164). Burada yine ateşe duyulan saygı ve güven, onun yakmadığına duyulan itimad dikkat çekicidir. Yakut Türkleri, sözlerinin doğru olduğunu doğrulamak istedikleri zaman ateşe eğilip konuşmakta ve eğer konuşurken "*ocak/ateş çitirdiyorsa söylenen sözler doğrudur*" inancına sahiptiler. Ostiyak ve Samoyed gibi Fin-Ugor kavimlerinde de buna benzer inanışlara rastlanılmakta, onlar da sözlerinin doğru olduğunu doğrulamak için ateşin üzerine, ocağa eğilerek konuşmaktaydılar. Ateşin gücünün, onları doğru söylemeye zorladığına dair inanış hakimdi. Samoyedler de, ateşe bıçak sokuyor ve eğer yalan söyleniyorsa, ateşin yaşlı büyük annesinin yalan söyleyeni yutacağına inanılıyordu (Ögel, 2002: 511). Konuyla ilgili olarak şunu da ifade etmek gerekir ki, o da Türklerin and törenlerini ateş ve ocak karşısında yaptıklarıdır. Örneğin, Yakut Türklerinde and formülü, "*büyük babamız ateş karşısında...and ediyorum*" diye başlar ve "*yemeklerimden attığım alevli ateş ile and ediyorum*" şeklinde son bulur (İnan, 2006: 71).

Türklerde ateşten çıkan alevin rengi (yeşilimsi, sarı, siyah, beyaz, kırmızı), ateşin yanarken çıkardığı ses, yanış biçimi, dumanının şekli, dumanının gittiği yön, ateşin içindeki közlerin duruş biçimi, közün sıçraması çeşitli şekillerde yorumlanırdı. Osmaniye'de konargöçerler arasında görülen inanışa göre yanan ateş "gırr gır gır" diye ses çıkarırsa birisinin kendilerinin kovunu ettiğine yorulur. İsim sayılır, kimin adı söylendiğinde ateşin çıkardığı ses kesilmişse o kişinin laflarını ettiği anlaşılır. Ateş fış diye ses çıkarırsa misafir gelecek derlerdi. Ateşin dumanının güzele gideceğine inanılırdı. Ateş sıçrarsa nikâh sıçrıyor derler. Ateş yanan evde evlenme çağına gelmiş bekâr kişi varsa, bu kişiye bir kısmet çıkacağına yorumlanırdı (Doğaner, 2012:38).

Türk hükümdarlarına gönderilen elçiler de yanan ateşler ya da meşaleler arasından geçirilerek beraberlerinde gelmesi muhtemel kötü ruhlar bertaraf edilmek suretiyle hanın huzuruna çıkarılırdı. Bu durumu yaşayanlardan birisi de Göktürk Kağanını ziyaret eden Doğu Roma Elçisi, iki ateş arasından geçirilmek suretiyle her türlü kötülükten arındırılmıştır. Aynı şekilde Yakut Türkleri de, ava çıkmadan önce ateşin üzerinden atlayıp tütsülenerek elbiselerini ve silahlarını temizlediklerine inanmaktaydılar. Kadınların adet görme ve doğum hallerinde de şayet silaha dokundularsa aynı şekilde ateş üzerinden geçirilerek silah takımlarının temizlenmesi gerekmekteydi (Koca, 2003:167).

Eski Türk kültürünün kam, baksı, ozan, oyun gibi kendi dini inançlarını temsil eden kişiler tarafından yapılan ritüellerden günümüz Anadolu halk inanışlarına kadar gelen çeşitli ateşle ilgili inanışlar vardır. Ateşin geride bıraktığı kül ile ilgili de ateş kültürüyle bağlantılı ve aynılık arz eden inanış ve davranışlar vardır. Bunlardan örnekler vermek gerekirse; Mersin ve çevresinde ayak basılan yere kül dökülmez. Ocağın külü Perşembe günü boşaltılmaz. Ayrıca ocak yakılmış yerden geçilmez. Ocağa bazen ceviz kabuğu atılır, yakılır ise o ailede kavga çıkacağına inanılır. Ocakta ekmek pişerken ekmek kabarıyor ise ekmek sahibinin zengin olacağına inanılır. Ekmek pişerken ekmek parçalanır ise eve aç misafirin geleceğine inanılır. Ekmek bezelerini irili ufaklı yapan kimsenin dostunu düşmanını tanımadığına inanılır. Erzurum'da bir dönem evlerin çöplükleri ile kül çöplüklerinin farklı olduğu; kül çöplüğüne çocuklara çiş ettirilmediği de yine kaynaklarda yer almaktadır (Kalafat, 2020:63).

Anadolu söylencelerinde eski Türk inanışlarıyla bağlantılı olarak ateş ile ilgili pek çok atasözü, anlatı ve deyiş bulunmaktadır. Fevri hareketler yapan, birden bire ve kısa süreli tepki gösterenler için "Ateş gibi parladı" denir. Uygunsuz işler yapanlar için "Delinin ateşi tepeden yanar", bencilliği anlatmak için "Herkes külü kömbesine çekiyor." sözü kullanılır. Geldikleri yerden vakit kaybetmeden hemen giden kişiler için "Ateş almaya mı geldin?" denir. Olumsuz bir olaydan bahsediliyorsa "ocaktan irak" diye söze başlanır. "Ocağı batasica, ocağın geçe" kargışları kullanılır. Ocağına incir ağacı dikmek, ocağını yıkmak, ocağını söndürmek günlük dilde sıkça kullanılan deyimlerdendir (Doğaner, 2012:40). Ocak ve ateşle ilgili olarak, "od yok, ocak yok", "ya evlad bir, ya ocak kör", (Ögel, 2002 509) "ateşe, suya ve zelzeleye yiğitlik olmaz", "Oda (ateşe) inanma, suya dayanma" gibi sözlerin yanısıra Bulgar Dağı yörüklerinde, "Er obanın alafı (alevi), kız evin közüdür", (Yalçın, 2000:264) "gece ateşe su dökeni cin çarpar", "yumurta kabuğu ateşe atılsa tavuk bir daha yumurtlamaz", "ateş üzerinde zincir sallanırsa sallayanın borcu artar", "ateş ve akan suya kötü söz söylenmez"¹,

¹ <https://karadeniz.gov.tr/inanc-yapisi-8/> (Erişim tarihi. 25.10.2020)

yine yörüklerde "ocağın başında aş yaparken doğan çocuk şayet erkek olursa çok sıtaralı (şanlı) olacağına dair inanışlar mevcuttur. Türkmenlerde mezarın başında ateş yakmak adetten sayılmaktadır; bazen de ölünün yıkandığı yerde bir gece ateşin yakılması, (Yalgın, 2000:278) belki de ateşin ruhunu çağırarak yada yıkanan yerin temizlenip arındırılması gibi davranışların geliştirilmesi, eski kültürel kodlarla gelen inanışların tezahürü ve bunların zamanla anlamından koparak bir gelenek haline getirilmesi olarak değerlendirilmektedir. Tahtacı Türkmenlerinde ateş yakılan mezarda ataların ölmeyeceği inancı yaygındır. Doğu Karadeniz halk inançlarında ocağa konulmuş ve kısmen yanmış yakacak, ocağın tekrar yakılacağı zaman yakılmak istenmez ve onun, ateşin hakkı olduğuna inanılır. (Kalafat, 2015) Ocakta, "ocak anası"nın bulunmasına dair bir inanışta da ocakta ateş söndürülmez. Ocak içine bakarken esneyen adamın ağzı çarpılır. Çünkü orada ocak anasının bulunduğuna inanılır ve kendisine hürmet edilmesini bekler. (Yörük, 2005:88,89) Kazak/Kırgız Türklerinde VII. yüzyılda aş/yuğ törenlerinde, ölünün mezarına kıymız saçılır, et parçaları atılır, kesilen hayvanların yağlarından parçalar alınıp "tiyebersin!" (yani "ölüye değsin!") diye ateşe atılırdı. Baksılara hizmet eden ruhların bulunduğuna, büyük baba ocağının kutsiyetine, ateşe yağ atmakla da ölüleri memnun ettiklerine inanırlardı. Sadece cenazelerde değil düğünlerde de Kazak-Kırgızların düğün adetlerinde pek çok eski Türk kültürüne dair izler görülmektedir. Bunlardan birisi, gelinin, kayın babasının ocağına yağ dökmesi ve yağ alevlendiği gibi ateşe karşı yere kadar eğilmesi (İnan, 1952: 27-30).

Bir başka ateşle ilgili inanış da Anadolu'da alazlama olarak da bilinen yöntemdir. Hastaları alazlama (alaslama) töreninde de yağlı paçavrayı ateşle tutuşturup bir afsunu söyleyerek hastanın etrafında dolaştırırlar. XV. yüzyılda Anadolu Oğuzlarında (Türkmenlerinde) eski Türk inanışlarının Müslümanlıktan sonraki değişimleri görülmektedir. Dede Korkut hikayelerine göre, Oğuz Beyi Salur Kazan, oğlu Uruz'u esaretten kurtardıktan sonra "*kırk evli kul (köle) ile kırk cariye oğlu başına çevirdi azat eyledi*" yani baştan çevirip adak eyledi; sadaka verdi manasında kullanılmıştır. İnan'a göre bu adet, baştan çevirip sadaka vermek adeti İstanbul'da, nazar dokunarak hastalanan birinin başından tuz çevirerek ateşe atma adeti de Anadolu'nun muhtelif yerlerinde gözlemlenmiştir. (İnan, 1952: 29) Bu da Orta Asya'dan Anadolu'ya "*alaz alas, küllü beladan halâs*" inanış ve duasının bir tezahürü, kamlık kültüründen Müslümanlığa evrilen süreçte beraberinde getirdiği davranışların bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Orta Asya gelenekleriyle birlikte gelen ve kısmî olarak Anadolu'ya geldikten sonra da devam eden ateşle ilgili inanışlarda bir diğer konu tedavi etme aracı olarak görülmesidir. Bu tedavi yöntemleri, özellikle Yakutlar, Başkurtlar, Kazaklar ve diğer halklar arasında sıklıkla kullanılmaktaydı. (Bayat, 2006:261) Hasta çocuk yada yetişkinler, iki taraflı yakılan ateş öbekleri arasından geçirilmek suretiyle tedaviye çalışılmaktadır. Bu muamelenin uygulandığı hastalıklar daha çok sara, bayılma vs. gibi ruhî bir mahiyeti, dolayısıyla cinler ve fena ruhlarla ilgisi olduğuna inanılan hastalıklar içindir. Tahtacılar her sabah evde yakılan ateş büyük bir hürmet görür. Kadınlar bu ateşten aldıkları yanan bir kor parçasını evin bütün odalarında dolaştırarak içerisini kötü ruhlardan temizlediklerine inanmaktadırlar. Halen bu uygulama Anadolu'nun Sünni-Alevi farketmeksizin çeşitli bölgelerinde "*üzerlik otu*" denilen otun yakılıp evde gezdirilmesi suretiyle veya yada çocuklar iyi olsun, sağlıklı olsun, nazarlardan korunsun inanışıyla uygulanmaktadır. Karadeniz bölgesi Çepnilerinde de üzerlik otunun yerini çalı süpürgesi almış, İslamiyet sonrası değişim ve dönüşümün etkisiyle tütsüleme işlemi okunmuş su eşliğinde yapılmıştır. Bu tütsüleme işleminin uygulamalarına şahit olunan yerlerden biri de Konya'dır. Bu ilde zaman zaman üzerlik otu ve kurşun dökme bir arada kullanılmakta ve bu pratiğinin kökeninde de Türk halk kültürünün hemen her sahasına ve safhasına nüfuz etmiş bulunan ateş kültü yer almaktadır. Kurşun dökme, uygulandığı itibarıyla eritilmiş kurşunun soğuk bir suya dökülmesi, kimi yörelerde suyun içine ekme, soğan sarımsak gibi malzemelerin atılması, kurşunun dökülmesiyle çıkan buhar/duman neticesinde kötücül gücün ortadan kalkması veya bu suretle tespit edilmesi esasına dayanır. Daha çok kadınlar tarafından gerçekleştirilen kurşun dökme, bu yönüyle anaerkil dönemin ve ateş, yer-su ve ay kültürünün ortaya çıktığı erken dönemin bir tezahürüdür. Bu sebeple de söz konusu geleneğin hazırlık ve icra safhalarında, erken dönemin izlerini tespit edebilmek mümkündür (Polat, 2020:11).

Sonuç olarak, Türkler "Eski Türk Dini" olarak kabul edilen tabiat kuvvetleri, atalar kültü ve Göktengri inancına ait izlerin etkilerini tarih boyunca girdikleri pek çok dine taşımışlardır. Kimisinde bu izler, değişim ve dönüşüme uğramış kimisinde de olduğu şekli yada bir benzeri kullanılarak günümüze taşınmışlardır. İslamiyet'ten sonraki bu değişimlerde daha ziyade, Anadolu'da ateş kültünü yansıtan uygulamalar ve kamlık kültürü, özellikle Türkmen ve Yörüklerde, Alevi-Bektaşî zümresi içinde varlığını daha fazla korumuş, belirgin şekilde ön plana çıkmış ve aslına daha yakın kalmıştır. Ateş kültü de bu anlayış ve değişimin bir ürünü olarak, bazen olumlu manada devlet, güç, kuvvet ve merkezîyeti simgelerken;

bazen de çoğunlukla halk inanışlarında cezalandırıcı, yakıcı, yok edici şeklinde korku duyulan ve kendisine dikkat edilmesi gereken bir iye olarak yani olumsuz manada karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, korkutucu olduğu kadar olumlu manada, koruyucu, gözetici, temizleyici, iyileştirici, arındırıcı, ısıtan bir motif olarak da karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde de özellikle Anadolu'da bu inanışlar eski Türk geleneklerinin bir bakiyesi olarak tüm canlılığıyla devam etmekte ve nesilden nesile aktarılmaktadır.

Kaynakça

- Anohin, A., V., **Şamanizm u Teleutov**, SJ, 1913, Nr. 253, Tomsk
- Bayat, Fuzuli, **Türk Şaman Metinleri Efsaneler ve Memoratlar**, Ötüken Yay., Ankara 2005
- Bayat, Fuzuli, **Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2006.
- Bayat, Fuzuli, **Türk Mitolojik Sistemi, Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2007.
- Bayat, Fuzuli, **Türk Kültüründe Kadın Şaman**, İstanbul: Ötüken Yayınları., 2015
- Carpini, Plano, **Reise**, F. Rische terc., Leipzig 1930
- Çakan, Varis, **Orta Asya Türk Tarihinin Kaynakları**, Ankara: Binyıl Yayınları, 2009.
- Çeşmeli, İbrahim, "Tarihi Kaynaklara Göre Türk Göçebelerinde Dinler, Kültler, Ritüeller ile İkonografi (MS. 8 nci Yüzyıla Kadar)" **ART/SANAT** 3/2015, ss. 45-96.
- Çoruhlu, Yaşar, **Erken Devir Türk Sanatı**, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2007.
- Çoruhlu, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Ana Hatları**, İstanbul Kabalcı Yayınları, 2017.
- Çoruhlu, Yaşar, **Türk Mitolojisinin Kısa Tarihi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 2019.
- Dilek, İbrahim, "Sibirya Türklerinde Ateşle İlgili İnançlar, Törenler ve Bazı Efsaneler", **Bilig**, Güz / 2007 sayı 43: ss. 33-54.
- Doğaner, Ali, "Osmaniye Halk Kültüründe Ateşin Yeri ve İşlevleri", **IJSES (Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi)International Journal of Social and Economic Sciences** 2 (1). 2012., s. 38. ss.37-41,
- Esin, Emel, **Türk Kozmolojisi (İlk Devir Üzerine Araştırmalar)**, İstanbul: Kabalcı Yayınları., 2001
- Esin, Emel, **Orta Asya'dan Osmanlı'ya Türk Sanatında İkonografik Motifler**, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003.
- Gömeç, Saadettin, "Şamanizm ve Eski Türk Dini", **PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı. 4, Denizli 1998, ss. 38-50.
- İnan, Abdulkadir, "Türk Şamanizmine Ait", **Türk Yurdu**, C. IV, Sayı 19, 1926, s.19-30.
- İnan, Abdulkadir, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**, C.I, Sayı 4, Ankara 1952, ss. 19-30.
- İnan, Abdulkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, C.I, Ankara: TTK, 1987.
- İnan, Abdulkadir, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, Ankara: TTK, 2006.
- Kalafat, Yaşar, **Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri**, 6. Baskı, Ankara: Berikan Yayınları, 2010.
- Kalafat, Yaşar "Kocaeli Halk İnançlarında Yaşamakta Olan Mitolojik Bir Kavram: Sahiplilik", **Uluslararası Gazi Akçakoca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri (02-04 Mayıs 2014)**, C. III, Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015
- Kalafat, Yaşar **Yaşayan Türk Halk İnançlarında Büyü-2**, İstanbul: ASAM Yayınları, 2020
- Kapusuzoğlu, Gökçen, "Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri", **TAD**, C. 34/ S. 58, 2015, s. 510, 519. (ss.507-522)

Koca, Salim, **Türk Kültürünün Temelleri**, C.II, Ankara: Odes Kültür Yayınları, 2003

Polat, İrfan "Kurşun Dökme Geleneği ve Ateş Kültü İle İlişkisi", **Akademik MATBUAT**, Cilt: 4, Sayı: 1, Haziran/June 2020,

Radloff, Wilhelm, **Sibirya'dan** (Çev. Ahmet Temir), C. II, İstanbul: MEB, 1994.

Ögel, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi II**, Ankara: TTK 2002

Yalgın, Ali Rıza, **Cenupta Türkmen Oymakları I**, (Yay. Haz. Sabahat Emir), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.

Yörükcan, Yusuf Ziya **Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm, Şamanizmin Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri**, İstanbul: Yol Yayınları, 2005.

Ulakbilge
Sosyal Bilimler Dergisi

FIRE IN TURKISH CULTURE: A BRIEF EVALUATION ON THE AXIS OF PROVERBS, BEHAVIOURS AND BELIEFS

Şeyda Büyükcan Sayılır

ABSTRACT

The beliefs of the ancient Turks also shaped their daily lives. Their perspectives on the universe also affected their world model, organization, family structures, mental states, attitudes and behaviors, and as a result of this effect, a unique Turkish culture was formed. Turks saw the universe in three stages. Accordingly, they believed and respected all living and non-living beings in the sky, earth and underground that they also had souls of their own. As a result of this belief, cosmological, cosmogonic and eschatological myths have emerged. The fire spirit, studied within the framework of this belief that affects the daily lives of Turks, is one of the spirits of the earth and also has a cosmic connection. It is aimed to evaluate the attitudes, behaviors, words and traditions that have changed and transformed with the effect of the fire cult from the ancient Turks. It is also aimed to examine the effect of fire, which is considered sacred in the Turks, on them.

Keywords: Fire cult, cosmology, cosmogony, yer-sub (earth), Pole star